

УДК 811.111'38:821.111Джойс
DOI: 10.31475/fil.dys.2020.11.10

ТЕТЯНА МІТРОУСОВА,
кандидат філологічних наук
(м. Кам'янець-Подільський)

Особливості фоносемантичної організації роману Дж. Джойса «Фіннеганів Помир»

У статті розглянуто особливості використання звукового складу слова в організації роману Джеймса Джойса «Фіннеганів Помир», естетика та особливості ідиостилю автора. У цьому контексті встановлено, що використання звукосимволічних і звукообразувальних одиниць у романі дає змогу реалізувати автору художньо-естетичну й прагматичну інтенції в їх органічному поєднанні. Аналіз співвідношення звукового оформлення й семантики вираження в романі засвідчує, що кодифікувальна техніка мови зумовлена глибинною семантичною структурою, яку вона відображає, і тими процесами, що виникають при переході від цієї структури до її втілення.

Ключові слова: фоносемантика, звукосимволізм, асонанс, алітерація, ономапоєя.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Мова – це універсальна система знаків, найпотужніший засіб спілкування, вираження свідомості та психіки людини. У мові слово інформує про об'єктивну реальність, поєднуючи звучання і значення, що називає предмет. Саме фоносемантика, – лінгвістична дисципліна, яка активно розвивається в останні десятиліття, концентрується на звукообразувальній та звукосимволічній системі мови, одиниці якої мають відносну стійкість і повторюваність, мотивований зв'язок між фонемами слова та денотатом. Мовознавчий інтерес до питань реалізації фоносемантичних явищ нині залишається і актуальним, і дискусійним.

Аналіз досліджень і публікацій... Вивченню проблеми взаємозв'язку звуку та смислу присвячено значну кількість праць лінгвістів. Так, пошуки науковців спрямовані: на визначення спільних рис у функціонуванні фонологічних одиниць різносистемних мов (С. Воронін, В. Кушнерик, В. Левицький, Л. Прокоф'єва, Ж. Отг, D. Westermann та ін.), на з'ясування змістовності мовної форми на фонетичному рівні у лексичних одиницях (Л. Комарницька, Н. Львова,

О. Міхальов, Р. Русанівський, Н. Усова, R. Brown, R. Tarte та ін.), на функціонування звукосимволізму в текстах різних стилів (М. Кабиш, М. Балаш, О. Бірюкова, Н. Пелевіна, Р. Bolinger, I. Stenzel), на універсальний характер звукосимволізму та детальний опис механізму його виникнення (Р. Мельничук, І. Гаценко, О. Леонтьєва, W. Mues), на питання мотивованості звучання (О.П. Журавльова, В.В. Левицький, А.С. Штерн). Проте, різноаспектні наукові розвідки так і не здобули належного узагальнення відносно взаємодії звукових засобів структурування оповіді з різними чинниками, що породжують образи та зміст.

Формулювання цілей статті – визначити фоносемантичні засоби звуконаслідування, звукосимволізму, продемонструвати їх функціонування у романі Джеймса Джойса «Фіннеганів Поинь».

Виклад основного матеріалу... Зв'язок між формою і значенням слова намагалися визначити ще в давнину в положенні про «природність мови», в давньогрецькій школі прибічників теорії «фюсей» – ім'я речі відповідає її природі. Прихильники цієї теорії (св. Августин, 354-430р. н.е.) пов'язували «природне» походження імені, раціональність поєднання значення та звукової оболонки слова з фізіологічними відчуттями людини. Недовільний зв'язок між звучанням та значенням слова породив термін «звукосимволізм» [4]. Ставлення до проблеми звукосимволізму суттєво змінювалося залежно від дослідницьких пошуків і того наукового напрямку, до якого належав дослідник. Це сприяло розвитку фоностилістики – галузі стилістики мовних ресурсів, що вивчає пластичні форми мовлення, де конструкт звукової послідовності інтегровано з ритміко-синтаксичним і лексико-семантичним розгортанням тексту, що забезпечує виокремлення та об'єднання одиниць синтагматики тексту, його зв'язність, цілісність, виражальні можливості.

Наприкінці ХХ століття звукосимволізм почав розглядатися в рамках окремого напрямку фоностилістики – фоносемантики (дисципліну прийнято пов'язувати з ім'ям С.В. Вороніна, який у своїй праці «Основи фоносемантики» вперше виділив її як окрему галузь науки). У світовій практиці існують й інші назви цієї області досліджень: фоносеміка, лінгвістичний іконізм, мімологіка, мімологія та ін. [6]. Предмет цієї галузі знаходиться в звукозображувальній системі мови, основною властивістю є звукозображальність (фонетична мотивованість). Мета фоносемантичних досліджень полягає у вивченні звукозображувальності як необхідного, значущого, відносно стійкого недовільного зв'язку між фонемами слова та ознакою об'єкта-денотата, яку покладено в основу номінації [1].

Перенесення звукового коду на словесний рівень означає його семантизацію, у якій мова виступає одночасно в ролі заміни й у ролі тлумача даного коду. Разом з тим словесна фіксація звуків має на меті створення свого власного варіанта звучання, де слово зображує чи позначає звук. Образ, утворений поєднанням графічного зображення, семантики слів та мовновиражальних засобів, які ці слова організовують у тексті, підсилюється звуковим образом (якщо текст насичений звуковими повторами), що викликає певні емоції. Результатом такого підсилення може бути поява додаткового асоціативно-ілюзійного образу. За умови гармонійного поєднання образів формується об'ємна виразність тексту, що одержує додаткову експресію, яка активізує процес сприйняття.

Початок ХХ ст. нове бачення світу, новий тип мислення, породив нову свідомість. У художній літературі звернулися до пошуків нової мови, відтворення складності і мінливості внутрішнього світу людини, плинності смислів, що втілюється у поглибленому психологізмі. Формою осягнення дійсності стала музичність оповіді, що й виявилось у прихильності до звуко символізму. Для відтворення підсвідомих процесів, передачі надвербального змісту, плинів вражень, звернулися до звукових і фонетичних засобів стилістики – асонансу, алітерації, звуконаслідування, звукопису та ін.

Роман ірландського письменника Джеймса Джойса «Фіннеганів Помин» відкриває читачеві історію сновидіння в якій важко визначити від імені кого ведеться оповідь. Головні герої Джойса, на кшталт фрейдівської «колективної людини», – це повне ототожнення персонажів з їх незліченими історичними, міфологічними прототипами. Спираючися на теорії сновидіння Фрейда, Джойс конденсує в своїх героях одразу багатьох персонажів «charictures in the dramewt» [8, с. 302]. Текст роману постає як своєрідний пазл, що функціонує як ігрове поле, складаючи яскраву мозаїку з міфології, історії і сучасності. Застосування додаткової звукової, ритмічної площини разом із різномовними каламбурами (дослідники нарахували понад 30 мов), багатство асоціативних зв'язків, відмова від оповідних умовностей (фрактальна оповідь сновидіння з раптовими змінами простору і часу, імен, деталей сюжету), дають величезне поле для численних інтерпретацій. Принцип «тут і зараз» і «все в усьому» реалізується у повторі найрізноманітніших елементів наративу в незвичних комбінаціях, завдяки чому виникають «додаткові» смисли у змісті художнього тексту, інтерпретація якого можлива лише за умови творчої активності реципієнта. Задум автора приховано в складних алюзіях, незрозумілих словосполученнях, метафорах, які при читанні

створюють враження поезії, що імітує звуки навколишнього світу (на що вказують дослідники художньої спадщини Джойса див. [7: 9]). Сам письменник самостійно озвучивши деякі частини книги, зауважував, що «Помир» необхідно слухати.

Джойс любив повторювати, що мова в якій діють метафора, тропи, перебільшення є неминуче другорядною. Мова починає плавитися до літер, що складають слова. «Я приспав мову» якось зауважив Джойс. Так, з'являється можливість звернутися до гри з текстовою формою, звуків та поліморфологічної нестійкості, до того, що є приємнішим для музичного слуху письменника.

Роман демонструє рядки, в яких розмивається межа між літерами та звуками: «A scene at sight. Or dreamoneire. Which they shall memorise. By her freewritten Hopely for earth at annalykeses if scares for eye that sumns. Is it in the now woodwordings of our sweet plantation where the branchings then will singingsing tomorrows gone and yesters outcome as Satadays aftermoon lex leap smiles on the twelvemonthsminding?» [8, с. 280].

Рушійною й організуючою силою в цій позірно хаотичній структурі виступає грим, що гримить десять разів за весь роман (понад 600 сторінок). Слово, яке відсилає до «Нової науки» Віко і вказує на голос божества, грим, втілений у слові – оноματοпея зі ста знаків, чий сполучення різними мовами утворюють слово «грим». Грим асоціюється також із гріхопадінням головного героя «he hundering blundering dunderfunder of plundersundered manhood» [8, с. 596], слово грим також втілює глухий звук, удар від падіння того, хто впав з драбини.

Звуконаслідування має закономірний недовільний фонетично мотивований характер і є умовною вербальною імітацією звучань навколишнього світу. У звуконаслідуванні більш чітко прослідковується зв'язок між позначуванням та знаком, адже існує пряма залежність ономатопу від денотата.

Ономатопея – основний спосіб звуконаслідування, відображення навколишніх звуків або шляхом творення, накопичення певних слів (які не є ономатопами) заради звукових ефектів. Характерною ознакою ономатопів є те, що «виразною особливістю звуконаслідувальних слів є їх звукозаписний характер» [5, с.37]. За допомогою низки звуконаслідувальних слів Джойс створює виразну ритмічність оповіді, поширює їх у наративі та поєднує звуки у цілісну картину: «Tune your pipes and fall ahumming, you born ijypt, and you're nothing short of one» [8, с. 196], де слово «pipe» означає не тільки «дудка», «високий тембр голосу в співі», «виття» але й «щebetання, свист пташок»; «ijypt» – імітація англо-ірландської вимови («eejit») – де поєдналися слова «idiot»

та «Егупт».

Досліджуючи германські мови В.І. Кушнерик констатує, що носієві мови властиве прагнення до пошуку асоціативних зв'язків між звучанням мови, яка розвивається згідно з фонетичними законами даної мови і значенням цього слова. Йдеться про явище народної етимології. Носій мови прагне в подібних випадках знайти найхарактернішу ознаку предмета, щоб зробити її представником цього предмета. Саме цим частково унеможливується довільність зв'язку між звучанням і значенням слова [3, с. 18]. В.М. Галич наголошує, що «звукове оформлення слова має личить значенню не тільки в асоціативному, алей в чисто естетичному плані [2, с. 61]. Отже, крім фонетичних елементів, які можуть безпосередньо позначати зміст повідомлення, існують і такі, «з прихованим» символічним смислом.

У «Помині» вживання однотипних звуків, морфем, слів в одному контексті (переосмислюючи їх семантику) не тільки інструментує його, експресивно забарвлює, а й реалізує авторську художньо-естетичну інтенцію: «and the great tribune's barrow all darnels occumule, sittang sambre on his sett, drammen drommen ...» [8, с. 198]. Тут вимова слів не тільки нагадує бій барабану, «dramen» (нім. – грати), «Drammenselva» – річка в Норвегії, ще є слово «dreaming» – сновидіння; «drommen» – «грати на трубі» або «drôme» – річка у Франції, «droomen» (голл. мова) – бачити сни. Значення онома топів тут особливо зростає у супроводі алітерації (повторення приголосних «т», «s», «m», «n»), асонансу (голосний «а», «е»), неточної, каламбурної (за грою значень) рими. Об'єднання і повтор двох чи трьох звуків є органічним явищем в романі.

Алітерація використовується для підсилення ударних складів. Як засіб звукопису алітерація локалізується на початку слова, при повторі початкового приголосного, який передує наголошеному голосному. Набуваючи особливої виразності в Джойса, вона створює фонетичну гармонію: «Don Dom Dombdomb and his wee follyo!» [8, с. 196]; «Neya, parev, nen, nonni, nos!» [8, с. 203], ритмізуючи й організуючи текст. Особливою формою алітерації тут виступає тавтограма, коли кожне слово починається з тієї самої літери. Як засіб художньої виразності, вона змістовно збагачує текстову інформацію, адже активізує цілеспрямоване прирощення змісту повідомлення.

Спостерігається і втрата літер (звуків або складів), зокрема з середини слова, це синкопа, термін, який веде до такого ж терміну в музиці. Так, на прикладі буквосполучень «spch spck» в реченні, «and he ordurd and his thick spch spck for her to shut up shop, dappy. And the duppy shot the shutter clup» [8, с. 23], Джойс порівнює опущення

голосних з процесом виділення екскрементів («ordurd» (фр. «ordure»)– «екскременти»). У романі сказано, «Secret speech Hazleton and obviously disemvowelled» [8, с. 515], що в мові не вистачає голосних «disemvowelled». Мотив «spch spck» зринає у «Spickspuk! Spoken» [8, с. 250], де образливе слово «spick» поєднує суміш «spoke» («говорив») з «ruke» («нудити»). Ще далі «spuk» змінюється на «spook» («дух, примара»): «Spickspoosspokesman of our specturesque silentiousness! Musha, beminded of us out there in Cockpit» [8, с. 427]. Звукосполучення без голосної «spk» в «spick», «spook», «spoke» пов'язане зі словом «specturesque» (суміш «specter» («фантом») і «picturesque» («малювничий»). «Cockpit» містить водночас два образи. Це і «кабіна пілота» десь далеко в космосі (алюзія на твір «Планета людей» Антуана де Сен-Екзюпері, до речі, професійного льотчика), і образ раба-втікача, який жив у 18 столітті серед подібних собі, у «віддаленій» («cockpit») Джамайці, разом з «annumaroner» [8, с. 426]. «Maroons» – втікачі, нащадки рабів, «привиди» у віддаленому світі. Врешті-решт, в романі лунає «he would wipe alley english spooker, multiphoniaksically spuking, off the face of the erse» [8, с. 178]. У реченні демонструється історичне протистояння англійців та ірландців «alley english spooker», до того ж «multiphoniaksically spuking» («багатомовним»).

У «Поміні» підміна приголосних зустрічається чи не на кожному кроці. Так, у «Thou in shanty! Thou in scanty shanty!! Thou in slanty scanty shanty!!! Bide in your hush! Bide in your hush, do!» [8, с. 305] помітна взаємозаміна перших приголосних «b» і «h». «Hide in the bush» (а не «bide in the hush») асоціативно відсилає до рядків на сторінках 112 та 165. Тут не тільки алюзії до популярних пісень часів написання роману, але й через слова «slanty scanty shanty» до останніх рядків роману Т.С. Еліота «Спустошена земля» «shantih shantih shantih».

Деякі з найбільш складних метаморфоз з літерами або в межах складів, або між словами (інколи між сусідніми), між словами на сторінці або словами на різних сторінках. Літери додаються, замінюються, переставляються, відповідно змінюються звуки. Слово «Onamassofmancynaves» – яскрава демонстрація сполучення звуків та літер у такому каламбурі: «these remind me to be sane? (f) Fool step! Aletheometry? Or just zoot doon floon? Nut it out, peeby eye! Onamassofmancynaves» [8, с. 370]. Натякаючи на слово «ономастика» – наука про власні назви та їх походження, Джойс копілює одразу декілька слів в одне: «ономансу» – ворожіння на словах, «ономансу» – звукопис, «ономансу» – оноματοлогія. Якщо провести певні маніпуляції у словах, на кшталт, у четвертому складі слова – «of» залишити звук, але змінити літеру, в «мансу» змінити «m» на «f», «m»

посунути в кінець, щоб поміняти «v» у «naves», то певно отримаємо – «On a mass ov fancy names».

Письменник постійно взаємозамінює голосні і, навіть, коли він це робить, він завжди базує процес на історичному підґрунті: «Ten men, ton men, pen men, pun men, wont to rise a ladder. And den men, dun men, fen men, fun men, hen men, hun men went to raze a leader» [8,с. 278]. А в рядках «Tem, too, if he had time to? You butt he could anytom» [8,с. 88] очевидне звертання до бога Тема або ТМ – одного з багатьох проявів головного героя у «Помині», отця, який міг би називатися Темом. У давньому Єгипті помираючі часто зверталися до Тема, не до Осіріса-бога відродження, правителя потойбічного світу Дуат. Тут Тем прирівнюється до бога Ра, батька Осіріса. У зверненні до батька як уособлення сина і навпаки, прослідковується мотив батьківства/синівства, що зустрічається в усіх творах Джойса.

У фразі «Tem, too if he had time to?» натяк, що героя можуть звати і «Tem, too» – «Темту» – бог часу, який живе у потойбіччі. Відомо, що в арабських та семітських мовах опускають голосні або позначають їх певним чином (напр., в івриті – крапками), через те, що зміни голосних вказують радше на появу похідних слів чи на граматичні функції, ніж зміну значення слова. Тому в «ТМ» може бути декілька голосних, але завжди залишатися «ТМ»; тут може бути і єгипетський бог Тем, і бог «Часу», але тільки зміна голосної додає нового значення.

Трансформуючи фонетичний склад слів, Джойс породжує мовнопоетичні явища анаграмного типу: «cry to the Willingdone: Ap Pukkaru! Pukka Yurap!» [8, с. 10]; «Mastabatoom,mastabadtomm, when a mon merries his lute is all long» [8,с. 6]. Зустрічається і такий фоносемантичний засіб (різновид анаграми) як анафонія – частий повтор у тексті або повтор окремих звуків, що в сукупності утворюють слово, яке несе певний зміст/тему або фрагмента, або твору. Таке слово завжди присутнє в якомусь уривку в Джойса і своєю присутністю впливає на його змістову композицію. Його семантичне поле поширюється, а фонетична форма визначає мелодію частини тексту: «and she'll do all a turfwoman can to piff the business on. Paff. To puff the blaziness on. Poffpoff. And even if Humpty shell fall frumpty times as awkward again» [8,с. 12]. У давнину складні художні прийоми вимагали розшифрування, а тому пропонувались особам, які були обізнані в таємницях словесної магії. Недаремно Джойс зауважував, що читачеві знадобиться ледве не життя, щоб розшифрувати «Помин».

Таким чином, фоносемантична організація роману Джойса «Фіннеганів Помин» є поліфункціональною, адже сприяє появі смислових асоціацій в системі оповіді, відбиває звукову картину світу,

породжує звукові символи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: (очерки и извлечения). Л.: Изд-во ЛГУ. 1990. 200 с.
2. Галич В.М. Естетична значущість фонетичної оболонки антропоніма (на матеріалі творчості Олеса Гончара). *Мовознавство*. 2001. № 4. С.61-65.
3. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських та слов'янських мовах. Чернівці: Рута. 2004. 416 с.
4. Левицький В. В. Звуковий символізм: основні поняття, ідеї, результати. *Мовознавство*. 1993. №1. С. 16 – 25.
5. Мацько Л.І. Стилістичні функції звуконаслідувальних слів. *Культура слова*: Республ. міжвід. збірник. 1982. Вип.22. С.35-39.
6. Шляхова С.С. Исследование звукоизобразительности в пермских языках: проблемы и перспективы. Статья первая. Вестник Пермского университета. 2011. Вып.3(15). С. 7–16.
7. Attridge Derek. *Joyce Effects on Language, Theory and History*. Cambridge, England: Cambridge University Press. 2000. 208 p.
8. Joyce James. *Finnegans Wake*. Penguin Classics. 1999. 672 p.
9. Myers P. *The Sound of Finnegans Wake*. Palgrave Macmillan UK. 1992. 195 p.

References:

1. Voronin S. *Fonosemanticheskie idei v zarubezhnom jazykoznanii: (ocherki i izvlechenija)*. L.:Izd-vo LGU. 1990. 200 p.
2. Galych V. *Estetychna znachushchist' fonetychnoi obolonky antroponima (na materialii tvorcosti Olesia Honchara)*. *Movoznavstvo*. 2001. № 4. S.61-65.
3. Kushneryk V. *Fonosemantyzm u hermans'kykh ta slovians'kykh movah*. Chernivtsi: Ruta. 2004. 416 s.
4. Levyts'kyi V. *Zvukovyisymbolizm: osnovni poniattia, idei, rezul'taty*. *Movoznavstvo*. 1993. №1. S. 16-25.
5. Mazko L. *Stylistychni funkcii zvukonasliduval'nykh sliv*. *Kultura slova: respubl. mizhvid. zbirnyk*. 1982. Vyp. 22. S.35-39.
6. Shliakhova S. *Issledovanie zvukoizobrazitel'nosti v permskikh jazy'kach: problemy' i perspektivy'*. *Statia pervaia*. *Vestnik Permskogo universiteta*. 2011. Vyp. 3(15). S. 7-16.
7. Attridge Derek. *Joyce Effects on Language, Theory and History / Derek Attridge*. – Cambridge, England: Cambridge University Press, 2000. – 208 p.
8. Joyce James. *Finnegans Wake*. Penguin Classics, 1999. 672 p.
9. Myers P. *The Sound of Finnegans Wake*. Palgrave Macmillan UK, 1992. 195 p.

Summary

Tetiana Mitrousova

The Peculiarities of Phonosemantic Organization of J. Joyce's Novel «Finnegans Wake»

The article reveals the peculiarities of sound components of the word in the organization of J. Joyce's novel «Finnegans Wake», aesthetics and individual author's style features. In this context it is determined that the usage of soundsymbolic and phonetic iconicity in the novel help to realize the author's literary-esthetic and pragmatic intentions in their natural unity. The analysis of correlation of sound design and semantic expression in the novel shows that codification technique of the language is caused by the deep semantic structure which it is depicting, and by those processes, which appear within the transaction from this structure to its realization.

Key words: *phonosemantics, sound symbolism, assonance, alliteration, onomatopoeia.*

Дата надходження статті: «09» вересня 2020 р.

Дата прийняття до друку: «15» жовтня 2020 р.

УДК 378.147

DOI: 10.31475/fil.dys.2020.11.11

ТЕТЯНА ПЕШКОВА,

кандидат філологічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

**Основні риси перекладу юридичного тексту
(на матеріалі німецькомовної комунікації)**

У статті аналізуються основні риси перекладу юридичного німецькомовного тексту, зосереджено увагу на ролі перекладача, від якої залежить прагматичний результат, сприйняття та вплив на реципієнтів. Наведені приклади перекладу доводять, що логічність, формальність, граматична стабільність, шаблонність є основними рисами перекладу юридичного німецькомовного дискурсу.

Ключові слова: *юридичний німецькомовний текст, офіційна комунікація, комунікативний результат, перекладач, переклад.*

Постановка наукової проблеми у загальному вигляді... Переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатограним характером і відповідно може оцінюватися з різних